

Вадим ХАШЕВ

доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-2240-0713>

ПИТАННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ НА ҐРУНТІ НЕНАВИСТІ У ВІТЧИЗНЯНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Прояви нетерпимого ставлення окремих осіб до представників суспільства, які відрізняються за кольором шкіри, формою очей, національністю, релігійними переконаннями, були і залишаються соціальною й політичною проблемою майже кожної країни. Спалахи цих явищ часто обумовлюються закономірними для світу процесами (такими як, наприклад, перенаселення території, неконтрольована еміграція, загострення релігійного або регіонального протистояння, військові дії тощо) [1, с.162]. На сьогодні в Україні, внаслідок російського вторгнення, вищезазначені процеси значно загострились, що обумовлює актуальність дослідження проблем кримінальної відповідальності за умисне вбивство на ґрунті нетерпимості.

Як справедливо відзначає О. О. Дудоров, що «останнім часом в юридичній літературі дії, що означають нетерпимість, стали позначатись терміном «мова ворожнечі», який є більш м'яким варіантом англійського «hate speech» (буквально – мова ненависті). За визначенням Міжнародної амністії, «мова ворожнечі» – це будь-який вираз або дія, що розпалює міжнаціональну, расову або релігійну ненависть і прямо або непрямо закликає до насильства, відмежування і нетолерантності» [2, с.520]. Тобто замість нетерпимості сьогодні, згідно з міжнародними стандартами, доцільніше вживати термін «ненависть». І саме тому у вітчизняному правовому полі вживається термін «злочини на ґрунті ненависті».

Наприклад, А. В. Савченко вважає, що умисне вбивство, учинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п. 14 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України (далі – КК)), кваліфікують тоді, коли винний прагне продемонструвати людську неповноцінність потерпілого через приналежність останнього до конкретної раси, нації (національності) чи етнічної групи або релігійної конфесії (віровчення) та внаслідок цього виявляє своє упереджене, ненависницьке ставлення до нього [3, с. 175]. Тобто нетерпимість виявляється саме у ненависті до окремих груп людей або навпаки. Можна сказати, що ці два терміни є синонімами.

Розглянемо детальніше, що є «злочинами на ґрунті ненависті». За визначенням ОБСЄ ними вважають ті злочини, причиною яких стала нетерпимість щодо певних груп у суспільстві [4, с.7]. Такі групи людей наділені схожими, так званими, захищеними ознаками. Тобто захищеною ознакою вважається якась базова або основна ознака, спільна для групи осіб, – наприклад, «раса», релігія, етнічна приналежність, мова, сексуальна орієнтація чи гендерна ідентичність [4, с.7]. Фактично це злочинні дії, мотивовані упередженням щодо певних груп людей. Мотивацію упередженості можна визначити загальноновизнаними негативними думками, стереотипними припущеннями, нетерпимістю або ненавистю, спрямованими до певної групи, що має спільні характеристики, такі як раса, етнічна приналежність, мова, релігія, національність, сексуальна орієнтація, стать чи будь-яка інша фундаментальна характеристика [5]. Оскільки всі люди мають ті чи інші захищені ознаки, жертвою злочину на ґрунті ненависті може стати будь-хто – як представники переважаючих груп, так і представники меншин [6, с. 10].

Підвищена суспільна небезпечність злочинів на ґрунті ненависті обумовлюється низкою факторів, серед яких фахівці ОБСЄ виділяють такі:

- злочини на ґрунті ненависті мають тенденцію до збільшення, оскільки злочинці вважають свої дії морально виправданими. Якщо відповідна громада не може ефективно покарати і засудити злочини на ґрунті ненависті, такі та інші потенційні злочинці

вважатимуть за належне продовжувати свою діяльність, через що кількість злочинів на ґрунті ненависті зростає;

– злочинам на ґрунті ненависті, як правило, властива ескалація: ті, хто починають з незначних правопорушень і кого вчасно не впіймали і не зупинили, надалі тяжіють до більш насильницьких дій. Відтак, навіть не дуже тяжкі злочини, вчинені з мотивів упереджень, небезпечні та потребують жорсткої реакції.

– злочини на ґрунті ненависті розвиваються здебільшого по спіралі: такі злочини посиляють дуже потужні сигнали. Від злочину на ґрунті ненависті потерпають конкретні люди а вся їх громада чує сигнал про її неприйняття. Якщо жертви та їх громади відчують себе в небезпеці та не мають захисту від державних органів, вони, ймовірно, вдадуться до помсти тим, кого звинувачують у нападах. Це може призвести до подальших протиправних дій і утворити спіраль насильства, котра в свою чергу призводить до серйозних масових явищ. Для того, щоби розірвати це коло і повернути спокій громаді, до якої належать потерпілі, потрібні рішучі дії владних структур [4, с. 9-10].

Наразі поняття «злочин на ґрунті ненависті» не закріплено у чинних українських нормативно-правових актах, проте КК містить низку статей, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені з мотивів нетерпимості за ознаками расової, національної та релігійної приналежності [7, с.14].

Як зазначає О. С. Сотула, мотив расової, національної чи релігійної нетерпимості в КК закріплюється у двох формах: у вигляді кваліфікуючої ознаки статей Особливої частини КК (кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи, учинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (ст. ст. 115, 121, 122, 126, 127 КК), ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства й жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість і дискримінацію (ст. 300 КК), або у вигляді обставини, що обтяжує кримінальну відповідальність (п. 3 ч.1 ст. 67 КК). Зокрема, у першому випадку розглянутий мотив має значення для кваліфікації діяння, а в другому випадку мотив шляхом посилення кримінальної відповідальності впливає на вид і розмір покарання [8, с.189-190]. До наведеного переліку також можна додати і злочинне діяння, передбачене у ч. 2 ст. 129 КК у якості кваліфікованого виду погрози вбивством.

Дещо розширено перелік захищених ознак і у п. 3 ч.1 ст. 67 КК, що наразі має таку редакцію: «вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності»[9]. Слід зазначити, що термін «розбрат» є застарілим, успадкованим з радянських часів[6, с. 17].

Що стосується ст.161 КК, яку також можна віднести до злочинів на ґрунті ненависті, то перелік захищених ознак, посягання на які утворюють склад такого кримінального правопорушення, на відміну від вищезгаданих норм КК, є значно ширшим. Наразі після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03 березня 2022 року [10] у цій статті регламентовано відповідальність за посягання на громадян на ґрунті ненависті, причиною яких стала нетерпимість щодо раси, кольору шкіри, регіональної належності, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Окремою приміткою розтлумачується поняття «регіональна належність». До того ж, у тексті статті використовується термін «ненависть».

Таким чином, слід констатувати наявність використання у тексті вітчизняного кримінального закону для позначення одного і того ж явища трьох термінів, а саме: нетерпимість, ненависть і розбрат. Отже, вважаємо за доцільне розглянути питання щодо уніфікації відповідної термінології за європейськими стандартами, згідно з якими використовуються поняття «злочини на ґрунті ненависті».

1. Пазинич Т. Про актуальність комплексного дослідження злочинів, що вчиняються з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №3. С. 162-166.

2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.

3. Савченко А. В. Вплив мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості на кваліфікацію злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. Київ : Видавничий центр Академії адвокатури України, 2010.-№ 1 (17). С. 174-177.

4. Розуміння поняття «злочини на ґрунті ненависті»: Посібник для України. Варшава. Бюро

ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини. 2015. 28 с.

5. ОБСЄ / Що таке злочини ненависті (англ.) / OSCE / «What is hate crime». URL : <https://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>.

6. Категоризація та розслідування злочинів на ґрунті ненависті в Україні. Практичний посібник. Варшава. Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини. 2019. 75 с.

7. Практика розслідування в Україні злочинів, вчинених з мотивів нетерпимості. Звіт за результатами дослідження. Конгрес національних громад України, Правозахисний ромський центр, Правозахисний ЛГБТ-центр «Наш світ», Truth Hounds, ZMINA, Експертний центр з прав людини, Регіональний центр з прав людини. 2021. 130 с. URL : <https://ulaf.org.ua/wp-content/uploads/2021/06-1.pdf>

8. Сотула О. С. Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості: компаративіське дослідження. *Право і суспільство*. № 3. Ч. 2. 2016. С. 189-193.

9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. № 2341 – III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.02.2025).

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03 березня 2022 р. № 2110-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n7> (дата звернення: 05.02.2025).

Юлія ХРИСТОВА

доцент кафедри

кримінального права та кримінології

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна),

кандидат юридичних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0001-5175-9242>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

АКТУАЛЬНІСТЬ науково-теоретичної розробки вибраної проблематики зумовлена потребою в удосконаленні організаційного забезпечення протидії кримінальним правопорушенням проти правосуддя в Україні з урахуванням сучасних викликів воєнного стану, а також особливостей діяльності суб'єктів, уповноважених забезпечувати кримінологічний захист правосуддя на деокупованих територіях. Зокрема, збільшення порівняно з довоєнним періодом як загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти правосуддя (з 7198 у 2021 р. до 7369 у 2024 р.), так і кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 «Втручання в діяльність судових органів» КК України (з 52 у 2021 р. до 98 у 2024 р.); кількості повідомлень про можливі замінування судів, органів і установ системи правосуддя, а також виявлених співробітниками Служби судової охорони України заборонених предметів, у тому числі зброї, які намагалися пронести відвідувачі у судові установи (з 131,1 тис. у 2021 р. до понад 217 тис. у 2024 р.); небезпека артилерійських, ракетних та інших обстрілів держави-агресора, що також становить потенційну загрозу як для суддів, так і для учасників судового процесу [1].

Оскільки одним із ключових факторів забезпечення високої ефективності організаційного забезпечення протидії кримінальним правопорушенням проти правосуддя є координація дій суб'єктів кримінологічного захисту правосуддя, співпраця та обмін даними, в межах даного дослідження доцільно розглянути проблеми нормативно-правового забезпечення взаємодії між ними в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Необхідно зауважити, що належні засоби мінімізації та усунення негативних впливів на суддів під час відправлення ними правосуддя спрямовані на ухвалення законного й обґрунтованого рішення, визначені Конституційним Судом України як «гарантії незалежності суддів» здійснюються, насамперед, спеціальним суб'єктом – Службою судової охорони, яка під час виконання своїх завдань і функцій у встановленому порядку взаємодіє з іншими суб'єктами забезпечення кримінологічного захисту правосуддя, зокрема з Національною поліцією України, Національною гвардією України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Службою безпеки України [7; 5]. Основними видами такої взаємодії є стратегічна та тактична. Зокрема, стратегічна взаємодія спрямована на попередження та недопущення вчинення групових порушень публічної (громадської)